

OF KASABASININ ORTAYA ÇIKIŞI ÜZERİNE NOTLAR

*Feridun M.EMECEN**

ÖZET

Doğu Karadeniz kıyı kesiminde bugün mevcut kasabaların ortaya çıkışı, XVIII. yüzyıldan itibaren başlayan siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerin bir sonucudur. Bir iskele ve pazar yeri olarak sivrilen kıyı yerleşmelerinden birini Of kasabası teşkil eder. Of kasabası Solaklı ve Baltacı deresi arasındaki pazar yeri rekabetinin bir neticesi olarak XIX. yüzyılın sonlarına doğru daha önceleri Moroz diye adlandırılan yerleşme birimi yanında, şimdiki yerinde teşekkül ederek gelişme göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Of, Baltacı Deresi, Solaklı Deresi,

Doğu Karadeniz kıyı kasabalarının bugün kalabalık ve birbirine yakın bir konumda sıralanmış merkezler şeklinde, Türkiye'nin diğer sahil şeritlerinde rastlanmayan kendisine has bir özellik kazanmış durumda buldukları bilinmektedir. Bunda şüphesiz yerleşime müsait olmayan arazi yapısının önemli bir payı bulunmaktadır. Bölgenin tabii şartları kıyı kesimlerindeki dar sahil şeritlerine yönelik toplanmayı mecburi bir hale getirmiştir. Ayrıca ulaşım imkanlarının zorlamasıyla tabii liman durumundaki koylarda ve dere-lerin denize döküldüğü kesimlerde kurulan iskeleler, bu tip yerleşmeler için temel oluşturmuştur. Bunun yanı sıra sahil şeridinin hemen ardındaki yüksekliklere doğru yayılmış bulunan dağınık iskân mahallerinde yaşayanların toplu olarak birbiriyle buluştuğu, dini vazifelerini yerine getirirken pazar ihtiyacını da karşıladıkları mevkiiler, genellikle bu tip iskelelerin bulunduğu düzlük alanlarda ortaya çıkmıştır. Bu gibi yerlerde iskele, Cuma namazı

* Prof. Dr., İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. İSTANBUL

kılınabilecek bir cami ve pazar yerinin mevcudiyeti, zaman içerisinde çeşitli sosyal ve ekonomik şartların etkisiyle, bir nüfus birikimine ve iskânın giderek söz konusu mevkiin kasabaya dönüşmesine zemin hazırlamıştır.

İskele-pazar yeri özelliğine sahip olan kıyı yerleşmelerinin, özellikle XVII. asırdan itibaren önem kazanmaya başladıkları söylenebilir. Bunun en önde gelen sebeplerinden biri İran'a ve Kafkaslara yönelik hareket planlarında Trabzon limanının devreye sokulması olabilir. Bilhassa 1578-1590 arasındaki Osmanlı-Safevi mücadelesinde asker ve mühimmat sevkiyatının⁴⁷ büyük bölümü Trabzon üzerinden yapılmış, bu durum genel olarak kıyı kesimindeki tali, ikinci derecedeki iskele ve liman şehirleri için de nisbî bir canlanmaya yol açmıştır. Devletçe belki de bu münasebetle belirlenen iskelelerin listeleri, bu bakımdan oldukça ilginçtir. Burada adları geçen iskelelerin çoğu, daha sonraki dönemlerde birer kasaba halini alacaklardır. Nitekim 1594-1595 yıllarında düzenlenen bu listeye göre⁴⁸, Samsun'dan itibaren Doğu Karadeniz'deki iskeleler şunlardır: Küplüağzı, Çarşamba, Çatlı, Terme, Havza, Ünye, Medrepoli (Medreseönü), Fatsa, Yason, Mersin, Vona, Perşembe, Bucak (Ordu), Turnasuyu, Bulancak, Ayvasıl, Giresun, Boğacık, Aksu, Dönetut (Dut Yalı), Keşap, Tirebolu, Karaburun, Elegü, Çavuşlar, Görele, Büyükliman, Akçakale, Polatine (Polathane), Trabzon, Kavata, Sürmene, Manoz (Moroz), Of, Kocataşı, Rize, Kemer, Atina, Viçe (Fındıklı), Arhavi, Eski Trabzon, Gönye, Migrel, Batum. Burada dikkat çekici olan husus, zikredilen iskelelerin çoğunun o dönemde köy özelliği gösteren yerleşme yerlerine ait olmasıdır. Bu listede hemen dikkati çekeceği gibi Of'u ilgililen-diren iki kayıt mevcuttur. Bunlar Moroz ve Of iskeleleridir. Acaba bu iki iskeleden hangisi bugünkü Of kasabasının ilk merkezi olabilir ve bu kasaba nasıl ortaya çıkmıştır?

Bugün Of Solaklıderesi diye bilinen akarsuyun kenarında sahil şeridinde yer almaktadır. Ancak buranın bir kasaba halinde ortaya çıkışı, XIX. Yüzyılın ikinci yarısındaki gelişmelerle ilgili olmalıdır. Of'un bugünkü bulunduğu yerde antik döneme kadar inen bir yerleşme biriminin varlığına dair kaynaklarda kat'i bilgilere rastlanmaz. Bununla beraber Doğu Karadeniz'de Grek kolonizasyonunun gerçekleştiği devrelerde Ophiou/ Ofis/Ofios adının

⁴⁷ Bu konuda pek çok arşiv belgesi vardır. Ayrıca bölgedeki madenlerin faaliyetlerini hızlandırdıkları da anlaşılmaktadır. Özellikle Gümüşhane/Canice madenlerinde "tüfek fındığı" imal edilmekte idi, Trabzon ve civar iskeleler mühimmat ve cebehane naklinde kullanılıyordu (bk. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri 1578-1590*, İstanbul 1962, s. 30-36.

⁴⁸ BA, KK, nr. 2555, s. 23-24'te bulunan bu ilginç liste Yusuf Halaçoğlu tarafından yayımlanmıştır. *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara 2002, s. 148.

şimdiki Of kasabasının yanından denize dökülen çayı (Solaklıderesi) ifade etmek üzere kullanıldığı, hatta buranın ağzında bir iskele yerleşimi olduğu belirtilir⁴⁹. Bu derenin adının İtalyan portolanlarında Stilo, Stilo, Sale şeklinde geçtiği anlaşılmaktadır. Of deresinin İstale şeklinde zikredilmesi de buna dayanır⁵⁰. Bizans ve Trabzon Rum Devleti döneminde ise burası bir bölge adı olarak Ophis şeklinde anılmaktadır. Of, Trabzon'un Osmanlı hakimiyetine girmesinden sonra da bir bölge ve idari birimin adı olarak kayıtlarda zikredilir. XV. ve XVI. yüzyıllara ait tahrir kayıtlarında Of adını taşıyan bir yerleşme yerinin adına rastlanmaz, bir nahiye ve kazanın adı olarak belirtilir⁵¹. Bununla birlikte bölgenin ilk tahririni ihtiva eden 1486 tarihli defterde, Of kalesi adlı bir yerden söz edilir⁵². Fakat buranın nerede olduğu ve etrafında herhangi bir yerleşim birimi olup-olmadığına dair bilgi bulunmaz. Bu kale muhtemelen 1819'a doğru buradan geçen seyyah Bijiskyan'ın da gördüğü ve "*Solaklıderesi önünde denize yakın kuleli bir eski kale*" diye tanımladığı yerdir⁵³. 1876 tarihli Trabzon vilayeti salnamesinde Of kazasında Kalecik adlı iki harap surun varlığından söz edilir⁵⁴. Bunlardan birinin bugün-kü Of kasabası yanındaki olduğu, diğerinin ise Bryer-Winfield'in sözünü ettikleri Balta-cıderesi ağzındaki Eskipazar mevkiinde derenin doğusunda bulunduğu tesbit edilmiştir⁵⁵. Ancak bu sonuncusunun pazarı koruma amaçıyla XVIII. yüzyılda yapılmış küçük bir savunma kulesi olma ihtimali yüksektir. Of tarihi konusunda önemli bir çalışma yapmış olan H. Umur ise İvyan (Yazlık) köyü ile Of kasabası arasında Kalecik adlı yerde eski kale surlarının görüldüğünü belirtir⁵⁶. Bu kalenin civarında sivil bir yerleşimin varlığına dair tahrir kayıtlarında herhangi bir atıf yoktur. Ancak kaleden de XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinde artık söz edilmez.

⁴⁹ B. Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993, s. 609; keza bazı yorumlar için bk. İ. Karagöz, *Grek, Bizans ve Eski Türk Kaynaklarına Göre Trabzon'da Yer Adları*, Ankara 2004, s. 165-167.

⁵⁰ A. Bryer-Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, Washington 1985, s. 323-324.

⁵¹ H. Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Ankara 2002, s. 31-33.

⁵² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BA), Maliye Defterleri (MAD), nr. 828, s. 618-624; krş. H. Bostan, *aynı eser*, s. 277, 280.

⁵³ *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası*, 1817-1819, İstanbul 1969, s. 60-61.

⁵⁴ *Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1876*, haz. K. Emiroğlu, VIII (Ankara 1995), s. 303.

⁵⁵ *The Byzantine Monuments*, s. 330.

⁵⁶ Hasan Umur, *Of ve Of Muharebeleri*, İstanbul 1949, s. 92.

Öte yandan XVI. asra ait 1515 tarihli defterde, Of kazasında 40 dükkan ve mahzen bulunduğu bunların beşer akçeye kiralandığı belirtilir⁵⁷. Ayrıca 1562’de muhtemelen bu dükkanların yer aldığı yerde bir de hamamın bulunduğu bilgisine ulaşılabilmektedir⁵⁸. Zikredilen dükkan ve mahzenlerin İşkane/İşkenaz (Kirazköy) köyü kayıtları içerisinde yer alması bunların sözü edilen köy ile bir ilgisinin bulunabileceğini hatıra getirir, ayrıca daha XVI. asırda burada canlı bir ticari hayatın varlığını düşündürür. İşkenaz köyü Solaklı deresinin denize döküldüğü yerden biraz daha içerideki yükseltilerde bulunmaktadır. Ancak tahrir kayıtlarında bu köyün 3-4 timar hissesine ayrılmış ve her bir hisse parçasının müstakil bir köy gibi belirtilmiş olduğu görülmektedir. Söz konusu dükkan ve mahzenler bu hisselerden birine ait gösterilmiştir. Gerek bu dükkan ve mahzenler gerekse hamam aşağıda sahilde, derenin oluşturduğu düzlüktedir. Burada muhtemelen yukarıda zikredilen kalenin koruması altında bir iskele de mevcuttur. Bu pazar mahalli olduğu anlaşılan yerin ve iskelenin ayrıca bir adı olup olmadığına dair söz konusu defterde açık bir kayda rastlanmaz. Ancak yukarıda temas ettiğimiz listede adı geçen Moroz ve Of iskelesi denilen yerlerden birinin burayı karşıladığı kesindir.

Öncelikle Moroz ele alınır, buranın adı XVI. asra ait tahrir kayıtlarında Of’un Kaliberavel/ Kalipravel kesimine bağlı bir köy şeklinde geçer. Kalipravel, Of ile aynı idari birimi teşkil ediyordu ve buraya bağlı köyler esas itibarıyla Solaklıderesi vadisinde bulunuyordu. Moroz’un bu çerçevede Solaklıderesi ağzında dükkanların bulunduğu yerde olma ihtimali oldukça yüksektir. Moroz köyü 1515’te üç timar hissesine bölünmüş durumda olup tamamen hıristiyanlardan mürekkep 80 hane kadar nüfusa sahipti⁵⁹. 1554 tarihli defterde İşkenaz’ın timar hissesine ait dükkan ve mahzenlerle ilgili kaydın hemen altında yer alan Moroz köyü, yine üç hisseli bir şekilde 74 neferden oluşan bir nüfustan ibaretti, Bu tarihte köyde birkaç müslüman sivil de oturmaktaydı⁶⁰. 1583 tahririnde ise köyde müslüman sayısının arttığı dikkati çekmektedir. Bu tarihte köyün üç hisse parçasının her biri ayrıca bir başka adla da anılmıştır (Kalisto, Camal ve Sila)⁶¹. 1486 tahririnde adı tesbit edilemeyen Moroz’un isminin İstanbul’un Latinler tarafından istilasının ardından Trabzon’a göç Mourouz ailesinden geldiği üzerinde durulur ve bu

⁵⁷ BA, *Tahrir Defterleri* (TD), nr. 52, s.435; BA, TD, nr. 288, s. 435: “..icâre-i dekâkin ve mehâzin der-Of der-leb-i deryâ, beher dükkân ve beher mahzen fi 5, hâsıl 200..”.

⁵⁸ H. Bostan, *aynı eser*, s. 444.

⁵⁹ BA, TD, nr. 52, s. 393-396. TD, nr 387, s. 745’te tek kalem halinde belirtilmiştir.

⁶⁰ BA, TD, nr. 288, s. 432-433.

⁶¹ H.Umur, *Of Tarihi. Vesikalar ve Fermanlar*, İstanbul 1951, s. 52-53.

ailenin bazı efradının Trabzon'un fethinin ardından buraya gelip yerleşmiş olabileceği ima edilir⁶². Eğer bu isim benzetmesinden yola çıkılarak ileri sürülen iddia doğru kabul edilirse, o vakit bu ailenin Of kalesi mevkiinde, Solaklı ağzında yerleşmiş ve böylece burada kendi adlarıyla anılan bir iskân birimi teşekkül etmiş olduğu söylenebilir. Ancak bu bilgiyi teyit ve tavzih edecek, doğrulayacak herhangi bir belge, kaynak yoktur. Bu çıkarımı bir tarafa bırakırsak belgelerin izinde, 1486'da adı geçen ve daha sonra zikredilmeyen Of kalesi ile 1515'te karşımıza çıkan Moroz köyü arasında bir bağlantı bulunduğu açıktır. Kale civarında Moroz yerleşmesi yanında ayrıca yine aynı zaman diliminde dükkan ve mahzenler yapılarak burası bir pazar yeri haline getirilmiş olmalıdır. Öte yandan Moroz'un üçüncü parçasını oluşturan Sila adı, Of çayının portolanlardaki adıyla da benzeşir (Sale/Stilo).

XVI. asra ait defterlerde Moroz'un nüfusunun çoğunluğunu gayrimüslimler teşkil ettiğinden, bir pazar yeri olmasına karşılık burada bir cami zikredilmeyişi, tamamıyla bu durumun bir yansıması olarak düşünülebilir. Yani Moroz pazarı aslında bu ilk dönemlerde iskele-pazar ve cami gibi karakteristik üç unsurdan birini haiz değildi. Muhtemelen bu durumunu XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar sürdürdü.

Burayla ilgili Nisan 1653 tarihli cizye kayıtlarında köyün nüfusunda azalma olduğu ve hıristiyanların 11 haneye düştüğü tesbit edilmektedir⁶³. Bu sırada müslüman nüfus ile ilgili kayda rastlanmamaktadır, fakat onların sayılarının daha fazla olduğu kolayca tahmin edilebilir. Zamanla iskele olmasının rolüyle köyün nüfusa kendisini toparladığı düşünülebilir. Ayrıca köyde giderek bir dönüşüm de gerçekleşmiş ve XVI. asır sonlarında beliren müslüman nüfus varlığı daha kuvvetli bir unsur haline gelmiştir. Nitekim XVIII. yüzyılda burası hem iskele hem de bir pazar yeri olarak sivrilirken artık burada Cuma kılınabilecek bir caminin varlığından da söz edilmeye başlanmıştır.

Aralık 1711 tarihli bir belge, Of kasabasının ortaya çıkış serüveni hakkında son derece açıklayıcıdır. Söz konusu kayıt Moroz'un XVI. asırda dükkanlar ve hamamın bulunduğu bir pazar yeri durumunda olduğu yolundaki düşünceyi ispatlar. Buna göre Moroz, eskiden beri hafta pazarının kurulduğu bir iskele durumundaydı ve burada bir çok dükkan, malların depolandığı mahzenler, Cuma kılınabilecek bir cami, mahkeme ve hamamlar

⁶² İ. Karagöz, *aynı eser*, s. 186. Kinneir'den (1820) kaynaklanan bu bilgiye Bryer-Winfield ihtimal vermezler (*aynı eser*, s.323-324).

⁶³ İbrahim Sezgin, "XVII Asırda Of Kazasının Nüfusu", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, I (Tarih), Trabzon 2002, s.158-159.

ile diğ er bazı vakıf binaları bulunuyordu. Çevrede Cuma namazı kılınabilecek bir cami bulunmadığı için kaza ahalisi perşembe gününden buraya geliyor, ertesi günü Cuma namazını kılıyor ve hafta pazarının kurulduğu pazar günü de alışveriş yapıyordu⁶⁴.

Bu kayıttan anlaşılacağı üzere Moroz iskele-pazar yeri olma özelliği yanında bu ticari aktivitesi sebebiyle bulunduğu kazanın merkezi haline gelmişti ve kadı da burada ikamet ediyordu. Köy bu durumuna 1653'ten sonraki yaklaşık 50 yıllık bir süre içerisinde ulaşmıştı. Civar köylerden gelen halk geldikleri yerin uzaklığına göre perşembeden pazar gününe kadar üç-dört gün burada ikamet etmek durumundaydı. Böylece burası hayli hareketli bir nüfus birikimine sahne oluyordu. Muhtemelen ticari faaliyetlerin yoğunluğu buranın hemen yakınında yeni bir rakip pazar yerini ortaya çıkardı. Nitekim yukarıda zikredilen Aralık 1711 tarihli kaydın ikinci kısmında, Of kazası sakinlerinden Piri Çavuşoğulları Hasan ve Mustafa'nın yörede nüfuzlu (*sâhib-i kabile*) şahsiyetler olduklarından kendi oturdukları Palık/Balek (bugün Kıyıcık) köyünde⁶⁵ zengin ve mal sahibi kimselerin "*akaret*" yapmalarını sağlayarak, burayı bir pazar yeri haline getirdikleri, böylece birbirine yakın iki pazar mahallinin oluştuğu belirtilir ve bu durum hükümet merkezine şikâyet edilir. Söz konusu şikâyetten anlaşıldığına göre büyüme eğilimi gösteren mesele, Trabzon valisinin devreye girişiyle geçici olarak çözülmüşse de Palık pazarı son iki ay içinde yeniden faaliyete geçmiş, çekişme ise XIX. asrın ortalarına kadar sürmüştür. Bu ilginç belge, bugünkü Of kasabasının ortaya çıkışının hangi safhalardan geçtiğini göz önüne sermesi bakımından önemlidir.

Aslında bu konu ile ilgili kayıtlar, daha önceki yıllarda da görülür. H. Umur'un Of Tarihi ile ilgili yayımladığı belgeler içerisinde Temmuz 1708 tarihli kayıttan, Of'taki pazar yerinde münakaşa ve kavgaların eksik olmadığı anlaşılıyor⁶⁶. Pazarın olduğu gün bölgedeki güçlü aileler arasında zaman

⁶⁴ BA, MD, nr.118, s.207/876 (Evail-i Za. 1123/ Aralık 1711): Bk. Ek. 1. Bu belge bazı benzeri belgeleri yayımlayan H. Umur'un eserinde yer almamaktadır.

⁶⁵ Bu köyün adı XV. ve XVI. asra ait tahrir kayıtlarında geçmez. Burası XVII. asırda ortaya çıkmış olmalıdır. Buranın adının Baçan'da oturan Balikoğulları'ndan gelme ihtimali büyüktür. Balikoğullarından Kamil ve kardeşleri hakkında H. Umur, 1116/1704 tarihli bir belge yayımlamıştır (*Of Tarihi. Vesikalar ve Fermanlar*, s. 80). Balek köyü 1876'da 139 kişilik nüfusa, 48 haneye sahipti (*Trabzon Vilayeti Salnamesi*, 1876, VIII, s. 142-143). Bryer-Winfield, bu Balek'in derenin batı kıyısında küçük bir köy olduğunu, burada Çakıroğulları'nın bir derebeyi konağı olduğunu yazarlar (s. 330).

⁶⁶ *Of Tarihi. Vesikalar ve Fermanlar*, s. 84.

zaman ciddi boyutlara ulaşan problemler ortaya çıkıyordu⁶⁷. Şevval 1122 (Aralık 1710) tarihli bir başka belgede, Moroz'un adı zikredilmeksizin hafta pazarının 200 senedir aynı mevkide kurulduğundan söz edilmiş olması ilginçtir. Bu bilgi Moroz'un pazar yeri olarak tescilini XVI. asrın ilk onlu yıllarına kadar indirmekte ve ayrıca 1515 tarihli defterde belirtilen dükkan ve mahzenlerden oluşan pazar mahalline işaret etmektedir. Şikâyet konusu olan husus, Of lu mütegalibeden Ayazoğlu, Kanlı Hasan, Kırılıoğlu gibi şahısların pazarı basarak, 200 senedir aynı yerde kurulan pazarın yerini değiştirmek istedikleri ve Baltacıderesi ağzındaki Palik/Balek köyüne taşıdıkları, bu konuda kendilerini Piri Çavuşoğulları'nın desteklediklerine dairdir⁶⁸. Mesele büyüme eğilimi gösterince, Palik pazarı hakkında Of kazasının önde gelenleri topluca imzaladıkları bir mahzarı İstanbul'a yollayarak, pazarın taşınma sebebini izah etmeye çalışmışlardır. Burada sebep olarak "*kadimî pazar yerinin*" yakınındaki Solaklıderesi'nin taşması sonucu harabe hale gelmesi, buradaki dükkan, mahzen ve diğer binaların kullanılmayacak ölçüde su altında kalması gösterilmiş, buranın batısında "*bir ok atımı*" mesafe-deki Baltacıderesi ağzında bulunan Palik köyünde pazar kurulmasına ve binalar yapılmasına izin verilmesi talep edilmiştir⁶⁹. Hükümet merkezi Mart 1711 tarihli hükümle bu isteğin kabul edildiğini bildirmiştir. Fakat bu durum, açık olarak daha önceki belgede zikredilen çekişmeden kaynaklanı-yordu, muhtemelen de böyle bir mahzar yazılması için Of'un önde gelenleri, adları geçen mütegalibe ve Palik köyündeki Piri Çavuşoğullarının⁷⁰ baskısı altında kalmışlardı. Nitekim tarafımızdan tesbit edilen ve yukarıda meali aktarılan Aralık 1711 tarihli belgede Moroz pazarının bütün binalarıyla mevcut olduğu, bunun tamamıyla iki kesim arasındaki çıkar çekişmesinden kaynaklandığı açık şekilde ortaya çıkmaktadır. Fakat buna rağmen Palik pazarının daha sonraki yıllarda Eskipazar adıyla faaliyetini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. XIX. asra ait kayıtlarda buradaki Eskipazar'dan söz edilmiş olması, hakkında şikâyetlere rağmen yeni ihdas edildiği dikkati çeken bu

⁶⁷ *Aynı eser*, s. 81-82, 85-86, 99-100, 105, 119. Mesela bunlardan birinde halk, bazı ayanın ve ileri gelenlerin bu pazar yerine gelerek birbirleriyle kavga ettikleri, bu sırada ahalinin mallarının yağmalandığı, mahkemenin basıldığı şikâyet edilmişti (s. 99-100).

⁶⁸ H. Umur, *aynı eser*, s. 85-86.

⁶⁹ H. Umur, *aynı eser*, s. 86-87. İki dere arasındaki mesafenin 5 km. olduğu belirtilir. Bir ok atımının bundan çok daha kısa bir mesafeyi işaret etmiş olduğu açıktır.

⁷⁰ Bu aile ile rakipleri arasında daha sonra ortaya çıkan olaylar hakkında bir dizi belge H. Umur tarafından yayımlanmıştır. Bunlara göre aile Rize tarafına göç etmek zorunda kalmış, ancak rakipleri onları burada da takip ederek istenmeyen hadiselerle yol açmışlardır (*aynı eser*, s. 119, 124-126).

yerin, diğere nispetle daha sonraki yıllarda “Eskipazar” şeklinde anılmasına yol açacak derecede süreklilik kazandığına işaret eder.

Moroz’daki pazar mahallinin bir kasabaya dönüşmesi için de XIX. asrı beklemek gerekecektir. Nitekim 1724 tarihli bir belgede “*Of kazasının bir kasabası olmadığından*” açık bir şekilde söz edilmekte olması ilginçtir⁷¹. Daha sonraki kayıtlarda muhtemelen iki pazar yeri arasındaki çekişme ve rekabet dolayısıyla burası “*Of kazasındaki pazar yeri*” ifadesiyle anılmıştır. Ancak bazı belgelerde burası için “*Of kasabası*” tabirinin kullanıldığı da görülür⁷².

Baltacıderesi ile Solaklıderesi önündeki pazar yeri rekabeti her iki pazarın değişik günlerde ikamesiyle devam etmiştir. 19 Rebiülahir 1250/ 27 Ağustos 1834 tarihli bir belgede Solaklıderesi pazarının pazar günü, Baltacıderesi’ndeki Eskipazar’ın Çarşamba günü kurulduğu, bu iki pazar ahali arasında kökü eskiye giden bir anlaşmazlığın olduğu, bir ara Eskipazar’ın muattal kaldığı, Solaklıdere pazarının deniz kenarında kurulmasının sürdüğü, ancak Eskipazar ahalisinin buraya gitmekte kendileri için mahzur gördükleri, bu geçimsizlikten dolayı kendi pazarlarında toplandıkları ve her iki pazarın da devamı için emir istendiği belirtilmektedir⁷³. Konuyu araştıran Defterhane görevlileri, her iki yerin kaydını da ilgili defterde bulamadıkları için durumun aynen bu şekilde korunması yolunda bilgi vermişlerdir. Aslında onların bulamadığı bu iki isim yani Solaklı ile Baltacıderesi, yukarıda sözü edilen 1711 tarihli mühimme kaydında adları geçen Moroz köyü ile Palik köyüdür. Eğer ilgili görevli bu kaydı görmüş olsa idi, alınacak karar herhalde başka olurdu. Buradaki 1285/1868 tarihli diğer ek kayıtta ise Of çarşısında kurulan pazarın gününün Pazardan Çarşamba gününe alınmış olduğu belirtilmektedir. Pazar günü pazarın ikame edildiği yerin yukarıdaki kayda göre Solaklıderesi ağızındaki Moroz pazarı olduğu anlaşılır ve buraya Of çarşısı denmekte olduğu da ortaya çıkar. Böylece Of kasabasının artık tescil edilmiş bir özellik kazandığı söylenebilir. 1870 tarihli salnameye göre Of kasabası, altı kahve, 12 çeşme, beş fırın, 80 dükkan, 20 değirmen yanında iki cami ve iki mescide sahip bir çarşı durumundaydı ve pazarı da Çarşamba günü

⁷¹ H. Umur, *aynı eser*, s. 99-100.

⁷² H. Umur, *aynı eser*, s. 115’teki Mart 1735 tarihli belge.

⁷³ TK, TD, nr. 29, I, s. 214. Buradaki kayıt yayımlanmıştır: Akif Erdoğan, “18.-19.Yüzyıl Osmanlı Panayırı ve Hafta Pazarlarına Ait Belgeler. I”, *OTAM*, V (Ankara 1994), 69-71. Ayrıca aynı ifadelerle konuyu özetleyen ve yapılan bürokratik araştırmayı aktaran bir müsvedde belge 11 Rebiülahir 1250/20 Ağustos 1834 tarihini taşımaktadır (BA, Cevdet-Belediye, nr. 1082). Yine konuyla alakalı Trabzon mahkeme kayıtları da mevcuttur (*Trabzon Şeriyeh Sicilleri*, nr. 1963, vr. 33b-34b’deki 19 Rebiülahir 1250 tarihli ferman).

kuruluyordu⁷⁴. Bugün Of'da Moroz adlı bir mevkiin varlığına dair bilgi bulunmamaktadır. Bazı şifahi bilgiler, buranın Solaklı deresinin denize döküldüğü yerin solunda, Mavna denilen yerle dere arasında “Moloz” adıyla hatırlanan bir mevki olabileceğini ortaya koymaktadır.

Bütün bu bilgilerden hareketle sonuç olarak, Of merkezinin önce kalenin de bulunduğu Solaklıderesi ağzındaki pazar mahalli olan Moroz cihetinde iken bir ara Baltacıderesi yönüne naklettiği, fakat bu durumun XVIII. asırda şikâyete yol açtığı, bununla birlikte her iki pazar mahallinin varlığını sürdürdüğü, zaman içerisinde XIX. yüzyılda merkezi ağırlığın Solaklıderesi tarafına kaydığı, Moroz adının ise tamamen unutulmuş ve artık burasının Of ismiyle anılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Bir başka ifade ile XIX asırda “*Nefs-i Of*” veya *Pazar-ı Çarşı-yı Of* denilen kasaba⁷⁵, daha önce Moroz adıyla anılan yerde ortaya çıkmış ve böylece bugünkü Of ilçe merkezinin oluşmasının zemini hazırlanmıştır.

⁷⁴ *Trabzon Vilayeti Salnamesi*, 1870, haz. K. Emiroğlu, III, (Ankara 1993), s. 163, 191.

⁷⁵ TK, TD, nr. 29, s. 179; A. Erdoğan, “aynı makale”, s. 69-71.

EK

BA, *MD*, nr.118, s.207/876.

Trabzon vâlisine hüküm ki ve Of kadısına

Kazâ-i mezbûr ahâlisi südde-i sa'âdetime âdem ve arzuhâl gönderüp kazâ-i mezbûra tâbi' Moroz nâm karyede vâki' kadîmü'z-zamândan berü hafta pazarı ikamet olunan mahalde iskele olup ve nice dekâkin ve mahâzin ve câmi'-i şerîf ve mahkeme ve hamam ve sâir akar ve evkaf olup ve kazâ-i mezbûr kurâsından ekserinde salât-ı cum'a edâ olunmamağla gerek kazâ-i mezbûr ve gerek civâr kazâlarının ahâlileri perşembe gününden iskele-i mezbûra cem' ve yevm-i cum'ada edâ-i salât-ı cum'a edüp ve Pazar günü ikamet-i pazar olunup ibâdullah bey' ü şırâ ede gelmişler iken yine kazâ-i mezbûr sâkinlerinden Piri Çavuş oğulları demekle ma'rûf ve Hasan ve Mustafa nâm kimesneler zî-kudret ve sâhib-i kabîle olmalarıyla yine kazâ-i mezbûrda vâki' sâkin oldukları Palik nâm karye ahâlisinden ba'zı zî-kudret kimesneler "*akarât peydâ ederiz*" deyü tama'-ı hâma düşüp ve her birinin birer mîkdârı rüşvetin almalarıyla pazar-ı mezbûru kendü karyeleri olan Palik nâm karye kurbünde ikamet etdirüp kadîme muhâlif ta'addi etmeleriyle sâbıkâ Trabzon vâlisi Abdullah Paşa'ya ahâli-i vilâyet teşekkî edüp pazar-ı mezbûru kadîm mahallinde ikamet etdirmişler iken hâlâ mezbûrlar iki aydan berü pazar-ı merkumu yine mezbûr Palik karyesi kurbünde ikamet etdirüp kadîme muhâlif ta'addi üzre oldukların bildirüp ol bâbda hükmi hümayunum ricâ eyledikleri ecilden pazar-ı mezkûr kadîmden ne mahalde ikamet olunu gelmiş ise kadîmisi üzre amel olunmak emrim olmuştur buyurdum ki.

Fî Evâil-i Za 1123. [Aralık 1711]

ABSTRACT

The existence of the present small towns along the Eastern Black Sea coast is the result of the political, social and economic developments that started from the 18th century. One of the coastal settlements, which stood as a quay and marketplace, was Of. The town, in its present location, was first established and developed between Solaklı and Baltacı streams towards the end of 19th century near by a settlement place previously called Moroz. Marketplace competition played great role in the town's establishment.

Key words: Of, Baltacı Stream, Solaklı Stream.